

Четверик Вікторія Володимирівна,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії (PhD)
Державного податкового університету

Гарантії прав і свобод людини в інформаційній сфері в Україні

В сучасному житті суспільства значення інформації постійно зростає. Стрімко розвиваються інформаційні технології, об'єми вироблення та споживання інформаційних продуктів та послуг постійно збільшуються, значно підвищується роль інформатизації у суспільних та господарських відносинах. Неможливо уявити сьогоденне суспільство без телефону, радіо, телебачення, комп'ютерних мереж тощо. Глобальний інформаційний простір увійшов у повсякденне життя, а діджиталізація роботи інститутів влади і суспільства фактично стає вже не громадським замовленням, а вимогою [1].

Інформаційне суспільство є реальністю сьогодення. До найважливіших засад формування демократичної правової держави та громадянського суспільства належать гарантії прав і свобод щодо інформаційної сфери. Інформаційні права дають гарантію громадянам можливість мати певні переконання та не бути підданим переслідуванням за свої переконання, відстоювати свої ідеї та переконання, вільно висловлювати свою думку, а також мати контроль над діяльністю влади.

Інформаційні права і свободи людини вперше були зазначені в Загальній декларації прав людини, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, на рівні таких статей:

“Стаття 2. Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядуваною або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті;

Стаття 11. 1. Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту;

Стаття 12. Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань;

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щиголь Ю.Ф. Окремі аспекти державної політики України у сфері захисту інформації як об'єкта адміністративно-правового регулювання. Науковий юридичний журнал “Юридичний журнал” № 3 (105)/2020”. URL: <http://surl.li/dyjkv> (дата звернення 11.11.2022).
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (дата звернення 12.11.2022).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (дата звернення 12.11.2022).
4. Studies.in.ua. URL: <https://studies.in.ua/inf-pravo-seminar/2139-garantiyi-prav-svobod-lyudini-v-sferi-nformaciyi.html> (дата звернення 12.11.2022).
5. Тітко Е.В. Стандарти та розуміння права на свободу вираження поглядів на теренах України. Часопис Київського університету права 2011/4. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_4/393.pdf?fbclid=IwAR3jC1MUAR9KbXbUNSYUGsNPTNiaB73Nz9Hbsz6kDXcmzF2YDmwTE3QYk (дата звернення 14.11.2022).
6. Тітко Е.В. Правомірне обмеження прав людини у сфері свободи вираження поглядів відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. № 4 (25), 2011 року. URL: <https://court.gov.ua/sud2590/698/64564/> (дата звернення 14.11.2022).
7. Центр демократії та верховенства права. ХАЛДІМАНН ТА ІНШІ ПРОТИ ШВЕЙЦАРІЇ (HALDIMANN AND OTHERS V. SWITZERLAND). URL: <https://cedem.org.ua/library/sprava-haldimann-ta-inshi-proti-shvejtsariyi/> (дата звернення 14.11.2022).
8. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://surl.li/gdyl> (дата звернення 12.11.2022).
9. Закону України “Про захист персональних даних” від 01.06.2022 № 2297-VI. URL: <http://surl.li/jria> (дата звернення 14.11.2022).

Стаття 19. Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів;

Стаття 27.1. Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами.

2. Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є;

Стаття 30. Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації” [2].

Статтею 10 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 року передбачені положення, що закріплюють інформаційні права і свободи:

“1. Кожна людина має право на свободу виражати свої думки. Це право включає свободу дотримуватися своєї думки й свободу одержувати й поширювати інформацію й ідеї без якого-небудь втручання з боку державних органів і незалежно від державних кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам здійснювати ліцензування радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, що накладає обов'язки й відповідальність, може бути сполучене з формальностями, умовами, обмеженнями або санкціями, які встановлені законом і які необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, територіальної цілісності або громадського спокою, з метою запобігання безладу і злочинам, для охорони здоров'я й моральності, захисту репутації або прав інших осіб, запобігання розголошення інформації, отриманої конфіденційно, або забезпечення авторитету й неупередженості правосуддя.” [3].

Варто зазначити, що право на інформацію, свобода думки і слова, свобода вираження, свобода переконань тощо належать до так званих прав “першого покоління” - громадянських і політичних прав, які завжди вважалися невід'ємною частиною людської особистості [4].

Право громадян на інформацію є самостійним конституційне правом, яке включає право вільно шукати, одержувати, передавати, створювати і поширювати інформацію будь-яким способом, не забороненим законом.

Свобода вираження поглядів – це свобода слова, думки, інформації, преси, засобів масової інформації (ЗМІ), які розглядаються як істотні компоненти та форми вияву свободи вираження поглядів.

В свою чергу, “свобода вираження – це (гарантоване) право або (гарантована) можливість вільного вияву в будь-якій формі, навіть безсловесній (символічне вираження); свобода думки – це (гарантоване) абсолютне право індивіда дотримуватися своєї думки, не зазнаючи при цьому будь-яких зовнішніх втручань та ідеологічного контролю; свобода переконань – це передовсім, відсутність переслідувань за свої переконання, можливість дотримуватись і вільно виражати свої переконання на будь-які речі, засновані на певних ідеях та світоглядах; свобода слова – це (гарантоване) право індивіда вільно та публічно викладати свої думки (погляди, ідеї), будь-яку інформацію у формі слів – вимовлених письмових або друкованих засобів; свобода преси – це (гарантоване) право або (гарантована) можливість вільно засновувати, видавати, редагувати, читати, розповсюджувати друковані ЗМІ на свій вибір, володіти, користуватися ними та публікуватися в них; свобода друку – це можливість готувати до друку, друкувати і розповсюджувати будь-яку видавничу продукцію, в тому числі періодичні видання; свобода інформації – це (гарантоване) право особи і громадськості знати, вільно шукати, збирати, одержувати, фіксувати, використовувати, зберігати та поширювати інформацію у будь-який (законний) спосіб, мати доступ до офіційних та інших інформаційних джерел; свобода засобів інформації – це сумарна свобода засобів інформації. Усі ці свободи мають певний взаємозв'язок.

Їм притаманні не стільки відношення субординації, підпорядкування, скільки перехрещення, взаємозалежність, взаємозумовленість ознак та особливостей.” [5].

Свобода вираження поглядів є цілком незалежним правом і водночас складовою частиною інших прав, які гарантуються Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод. Разом з тим свобода вираження поглядів може конфліктувати з іншими передбаченими Конвенцією. Якщо така колізія виникає, то Європейський суд зважає ці права для того щоб визначити перевагу одного над іншим. Урівноваження інтересів, що суперечать, одним з яких є свобода вираження поглядів, бере до уваги важливість останньої. Нерідко Суд заявляв, що “свобода вираження поглядів є одним із засадничих положень демократичного суспільства, однією з основних умов його розвитку і самореалізації кожної окремої особи”. Або що “преса відіграє визначальну роль у державі, яка керується принципом верховенства права.” [6].

Так, рішенням від 24 лютого 2015 року у справі “Халдіманн та інші проти Швейцарії” (заява 21830/09) Європейський Суд з прав людини постановив більшістю голосів, що мало місце порушення статті 10 (свобода вираження поглядів) Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Вищезгадана справа ЄСПЛ стосувалася засудження чотирьох журналістів, які застосовували приховану зйомку до особи, яка була представником страхових брокерів, які вели недобросовісну діяльність, з метою зафіксувати та надати громадськості інформацію, яка на думку журналістів становила суспільний інтерес.

Це була перша в практиці Суду справа такого роду, - коли заява стосувалася використання журналістами прихованих камер з метою надати суспільству інформацію, яка є предметом суспільного інтересу, де особа, яку було знято на плівку, стала ціллю не як приватна особа, а як представник певної професійної групи.

Суд вирішив, що втручання в приватне життя брокера, який відмовився від можливості виразити свою позицію на зазначене інтерв'ю, не було настільки серйозним, щоб переважити суспільний інтерес в інформації про недобросовісну діяльність в сфері страхового брокерства [7].

В Конституції України знайшли своє відображення міжнародні принципи в сфері інформаційного права.

Положенням статті 17 Основного Закону встановлено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу.

Право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції гарантовано статтею 31 Конституції України та є одним із основних інформаційних прав людини.

Згідно із статтею 32 не може бути зібрана, використана та поширена конфіденційна інформація про особу без її згоди. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

В статті 34 Основного Закону чітко відображене право людини на інформацію, а саме: кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. А статтею 50 Конституції України гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Водночас частина 3 статті 34 передбачає можливість обмеження зазначених прав в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [8].

Також інформаційні права і свободи людини і громадянина визначаються в законах України та інших підзаконних нормативно-правових актах, а сам серед яких: Закони України “Про

інформацію” від 02.10.1992 № 2657-XII, “Про доступ до публічної інформації” від 13.01.2011 № 2939-VI, “Про захист персональних даних” від 01.06.2010 № 2297-VI, “Про державну таємницю” від 21.01. 1994 № 3855-XII, “Про телебачення та радіомовлення” від 21.12. 1993 № 3759-XII та інші.

Варто відмітити, що складовою інформаційної безпеки є захист персональних даних громадян. З цією метою відповідно до міжнародних стандартів в сфері захисту персональних даних, зокрема Загальному регламенту про захист даних (відомому як GDPR) та Конвенції про захист фізичних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Конвенція 108) в Україні було прийнято Закону України “Про захист персональних даних” від 01.06.2022 № 2297-VI. Цим Законом запроваджено прогресивні норми щодо охорони конфіденційних даних та приватну інформацію громадян під час їх обробки та зберігання у різних базах даних.

Закон визначає персональні дані як “відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована” [8].

Положеннями Закону передбачено: обробку персональних даних лише на законних підставах (вільної, чіткої та однозначної згоди); конфіденційність (робити все можливе аби персональні дані користувачів знаходилися у безпеці); обмеження зберігання (не зберігати персональні дані довше, ніж це потрібно); прозорість (пояснювати як і навіщо використовуються персональні дані користувачі); мінімізація даних (збирати лише ті персональні дані, які потрібно) тощо.

Таким чином, Закон України “Про захист персональних даних” дозволяє користувачам контролювати обробку своїх персональних даних, а Україні як державі – забезпечити належний захист персональних даних.

В підсумку варто зазначити, що процес розбудови української демократичної правової держави безпосередньо пов'язаний із додержанням та належною реалізацією гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та громадянина, у тому числі інформаційних. В сучасних умовах глобального розвитку інформаційного простору права зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, які гарантовані Основним Законом, є важливим елементом демократичного суспільства.

Захист інформаційних прав людини є гарантією з боку держави щодо забезпечення безпечного інформаційного середовища та захищеності людини від неповноти, невчасності та недостовірності інформації, негативних інформаційних впливів.

